

Гончарський І. Л., аспірант НУЦЗУ

ORCID ID: 0009-0000-5467-3495

Goncharskyi I., PhD student of National University of Civil Defence of Ukraine

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

STATE REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINIAN SOCIETY

У статті розглядаються проблема високої динаміки державного регулювання соціально-економічних процесів і, як результат, переміщення тенденцій громадського розвитку від центру активізації до периферії. При цьому значна частина проблем, що дають імпульс соціальної активності, залишається в межах загальноукраїнського і регіонального соціокультурного поля. Розглядається детермінанта соціально-економічних процесів в українському культурному полі. Паралельно виникає проблема державного регулювання соціально-економічних процесів в умовах, що постійно оновлюються, але проте у рамках концепції стійкого розвитку. Автор не обмежується розглядом теоретичних аспектів соціальної динаміки, притягаючи емпіричний матеріал регіональних соціологічних досліджень. Вивчаються культурні регулятори економічної поведінки українців з соціологічної точки зору. Фрагментарно використані елементи соціального прогнозування.

Ключові слова: державне регулювання соціально-економічні процеси, управління, альтернативне прогнозування, інтереси груп населення, регулятивні механізми, регулятивні можливості, тенденції соціального розвитку.

The article considers the problem of high dynamics of state regulation of social and economic processes and, as a result, the movement of social development trends from their activation center to the periphery. At the same time, a significant part of the problems that give drive to social activity remain within the all-Ukrainian and regional social and economic field. The determinant of social and economic processes in the Ukrainian cultural field is considered. In parallel, the problem of state regulation of social and economic processes arises in conditions that are constantly updated, but nevertheless within the framework of the concept of sustainable development. The author does not limit himself to considering theoretical aspects of social dynamics, adding empirical material from re-

gional sociological research. Cultural regulators of economic behavior of Ukrainians are studied from a sociological point of view. Elements of social forecasting are used fragmentarily.

Keywords: state regulation, social and economic processes, management, alternative forecasting, interests of population groups, regulatory mechanisms, regulatory opportunities, social development trends.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство живе в умовах історичного розвитку, що прискорюється, за потребою бути готовим до нових викликів у часі і умінням жити в умовах гнучких систем, що актуалізується. У свою чергу постійна зміна соціальних систем надає усій соціальній реальності процесуальний характер, причому з наростаючою динамікою соціально-економічних процесів.

Специфіка теперішнього моменту вимагає ефективного управління соціально-економічними процесами і регулювання елементів складної структури громадського організму, що переживає стадію якісної видозміни. У свою чергу формування нової якості соціальних процесів пов'язане з їхнім усвідомленням людьми, з переходом на рівень осмислення процесів [1]. Втім, кількісні зміни все ще залишаються значимішими, наприклад, депопуляція з вірогідними негативними наслідками при малорозвиненій структурі проживання — зниження загальної життєздатності регіону. В Україні пройдений певний етап на шляху трансформації економіки, досягнута макросоціальна і макроекономічна стабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питання державного регулювання соціально-економічних процесів в суспільстві та розробки принципів удосконалення суспільного розвитку розглядаються в роботах багатьох вітчизняних і закордонних авторів. Ведуть активну роботу й займаються дослідженнями в цій області такі вчені, як [1,2,3,4,5]

Метою статті є визначення проблем державного регулювання соціально-економічних процесів в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська економіка переживає останніми роками період підйому. Тяжкий процес трансформації планової економіки в ринкову і становлення демократичного суспільства співпали за часом з прискоренням глобалізації. Соціальна ціна ринкової трансформації виявляється істотно вище, ніж стверджували її ініціатори. Додатковими передумовами послужили наступні обставини:

- стабілізація економічного розвитку України в цілому і окремих регіонів, виникнення умов для свідомої відмови більшості громадських організацій від пріоритетного задоволення економічних потреб;

- зростання динаміки політичних процесів в сучасному суспільстві і як підсумок, розширення сфери політичної участі населення;

- зростання екстенсивного розвитку соціально-економічного і полі-

тичного життя в країні;

— неможливість подолання екстенсивного розвитку подій відомими методами;

— поява наполегливої потреби у виявленні основних тенденцій соціальної активності жителів регіону для подальшого пошуку ефективних регулятивних механізмів [3].

Сучасний етап теорії і практики прогнозування стикається з проблемами зростаючої соціальної і економічної диференціації, збільшенням конфесійної напруженості, появою нових видів озброєнь і геополітичною обстановкою, неоднозначністю науково-технічних і соціально-економічних змін. Так або інакше, очевидне одне: «сучасне прогнозування виходить з багатозначності розвитку» [3, с.103]. Відповідно до типової методики прогнозу обмежемося двома першими етапами:

1) передпрогнозною орієнтацією, що включає визначення об'єкту, предмета, проблеми, часу попередження, робочих гіпотез, структури і організації пілотного дослідження;

2) прогнозним фоном, який припускає збір даних, що впливають на розвиток об'єкту, за суміжними, непрофільними галузями якісного прогнозу. Пошуковий прогноз обмежується двома стадіями: виявленням чинників, що обумовлюють можливі соціально-економічні зміни, і визначенням альтернативних тенденцій регіонального розвитку. Відповідно, об'єктом дослідження бачаться соціально-економічні процеси. Органічний взаємозв'язок соціального і економічного обумовлена тим, що «на внутрішню динаміку будь-якого соціуму завжди накладається динаміка засобів виробництва, тобто наукових і технічних відкриттів» [1, с. 127].

При цьому принципово наступне уточнення: володіння інформацією про можливі тенденції соціальної і економічної динаміки, а також можливість вибору з наявних альтернатив апіорі розглядаються як елементи управління соціально-економічними процесами.

Категорія соціально-економічного розвитку ідеально і науково обгрунтовано вписується в українське культурне поле. Досить загальновідомо, що світова економічна наука характеризується жорсткістю, відсутністю гуманних орієнтацій, вона принципово не заклопотана соціальними проблемами і ідеєю соціальної справедливості. Порівняно з цим специфіка економічної думки полягає в тому, що більшість українських учених незмінно вводили в економічну науку соціальний компонент. І така громадянська позиція в історичному вимірі опиняється найбільш раціональною: історія світових цивілізацій показує, що найвищою виживаністю відрізняються суспільства, що піклуються про соціально незахищені групи населення. Отже, сучасне розуміння «раціонального» не може бути наповнене тільки економічним змістом, тотожним лише грошовому еквіваленту. Раціональність невід'ємна від соціального компонента — особи, групи, соціуму. Проте «раціональне»

структурується за принципом емерджентності — не зводиться до простої суми складових елементів, це завжди ситуативне поєднання соціального і економічного, орієнтоване на можливість успішної (корисної, вигідної, доцільної і т. п.) самореалізації особи і відтворення суспільства. Пояснюючі схеми підтверджуються наявністю мотивації у агентів соціально-економічної діяльності, здатних її здійснити, відповідністю мотиваційного заряду затребуваній здатності утілювати нові закономірності громадського розвитку. Дослідження соціально-економічних процесів з'ясовує умови соціальних і економічних змін, їх причини, вектор соціально-економічних змін, визначення складових соціально-економічного процесу [2].

Складові елементи соціально-економічного процесу — сутнісні феномени, безпосередньо його відтворюють, та являються імпульсами процесу. Операційно — це зміни і результат цих змін. Складові соціально-економічного процесу, створюючи умови для того або іншого режиму функціонування соціально-економічної системи, це те, за допомогою чого забезпечується перетворення початкового стану процесу в його результат. Теоретико-методологічна проблематика заявленої теми полягає у відсутності адекватного трактування управління, що перешкоджає залученню до управлінських процесів наукових знань, досвіду, інформації. В результаті цього «практично в усіх видах управління дуже далеко від наукових парадигм». Частенько в управлінських ситуаціях переважають «не логіка і наукове обґрунтування, а чуттєва інтуїція, ілюзорність або примха керівників» [4]. Управління рідко вимірюється або оцінюється. Не завжди соціально-економічні перетворення ґрунтуються на пізнанні соціальних реалій і використанні наявного наукового потенціалу. У області управління залишають бажати кращого облік наявних і можливих ресурсів і рівень стратегічного мислення. При строгому підході і саме управлінське знання доки не готове повною мірою відповісти на нові виклики часу. Потрібна сучасна управлінська парадигма, застосування якої дозволить зберегти цілісність суспільства, його стійкий розвиток, а не стагнацію.

Таким чином, відчувається потреба виходу за традиційні уявлення, у тому числі і в управлінській теорії. Не менш проблемною, чим теоретична, бачиться практична ситуація, що складається в окремих регіонах. У постперехідний період ситуація змінилася на протилежну: стабілізація в енергосировинних галузях і регіонах стала багато в чому детермінуватися згортанням оброблювального виробництва, що, безумовно, вплинуло на скорочення долі цих регіонів у ВВП, причому не завжди обґрунтоване і підконтрольне, на невизначений термін. Ці обставини дозволяють з одного боку, вивільняти ресурси для самостійного експорту і одночасно, з іншого боку, не бентежачись, перекачувати частину доходів кінцевих галузей і продукції інших через економічний і інші механізми. Власне проблемна ситуація полягає в назрілому протиріччі між наявними знаннями і практичною потребою. Од-

ночасно стає очевиднішою дезорганізація соціально-економічної системи на регіональному рівні. У теорії організації систем розуміння дезорганізації пов'язане з розкладанням на елементи, істотним зменшенням активних асоціативних зв'язків, внаслідок чого ціле стає практично менше суми своїх частин. У дезорганізованій системі пропадає опір, який у нормальному стані завдяки наявності стійких і міцних зв'язків між елементами робить систему цілісним організмом. Дезорганізація має на увазі таке положення системи, коли зменшується її загальна активність, завдяки тому що деяка частина системи стає опором для інших її частин. Точніше йдеться про форму дезорганізації системи, званою дезінгресією. Дезінгресія безпосередньо пов'язана з розривом зв'язків там, де власні опції системи в результаті протилежних дій паралізуються, зникає всякий опір зовнішнім діям. Недосконалість внутрішньої організації системи може привести до такого її послаблення, при якому зникає всякий опір зовнішнім викликам і система руйнується (дезорганізується) навіть в результаті незначної зовнішньої дії. Відсутність опору навіть в якій-небудь одній ланці системи може стати мішенню для агресивних феноменів або їх комплексів. Туди потрапляють усі удари, і соціально-економічна система виявляється розірваною, через неї технологічно проходить нова межа. Іншими словами, система втрачає функцію підтримки меж. А розрив зв'язків, що знову утворився, збільшує крайню область початкової системи, збільшуючи усю суму зіткнень із зовнішнім агресивним середовищем. Ворожі системі комплекси можуть порушувати її форму і в результаті зруйнувати її. При цьому деструктивна дія агресивного середовища на соціально-економічну систему відбувається за механізмом розростання онкологічної пухлини (біологічна аналогія допускається соціологічним співтовариством). Розглядаючи у світлі вище викладених методологічних положень ситуацію, що склалася в соціально-економічній сфері, можна дати їй загальну характеристику як системі, яка під впливом лібералізації громадських стосунків (за своєю суттю чужих, отже, зовнішніх ворожих дій) характеризується множинною розірваного соціально-економічного поля, наявністю протилежних спрямувань регіональних і внутрішньорегіональних частин, що борються [2, с.123].

Теоретичний аналіз показує, що для становлення нової стабільної системи економічного розвитку потрібне посилення інтеграційних процесів. Основним регулятивним механізмом подібних процесів є державність, у тому числі і в регіонах. Слід зазначити високу легітимність державної влади у видалених регіонах, зокрема в північних регіонах Далекого Сходу. Створення під впливом посилення ролі держави єдиного економічного, інформаційного, правового простору країни, культивування загальнодержавних духовних цінностей можуть стати дієвими чинниками протистояння дезорганізації. Посилення регулюючої ролі держави не означатиме втрату самостійності регіонів. Навпаки, воно надасть спрямованість регіональним тен-

денціям самоорганізації, допоможе побудувати раціональну ієрархічну систему зв'язку елементів, усуне протилежні тенденції, що руйнують один одного. Впорядкування системи управління дозволить стабілізувати механізм дії основних інститутів економіки, направити в творчу сторону їх функції.

Таким чином, процес свідомої регіоналізації економіки зовсім не приведе до поліпшення економічної ситуації, як це рахують деякі політики, а навпаки, сприятиме погіршенню ситуації. В умовах кризи хоч би одна-дві функції елементів система може набувати деструктивних властивостей в результаті того, що зменшується сума активів, резервів, ресурсів, як складна система, в умовах сприятливого середовища, що є силою економіки, а в умовах негативного підбору стає чинником її слабкості, посилення дезорганізованості. Історично обумовлена перехідність, властива суспільству в цілому і економічній системі зокрема, постійно повідомляє її соціально-економічному розвитку різнохвильові флуктуації, що викликають процесну нестійкість. У зв'язку з цим можна позначити ще дві тенденції:

- флуктуаційна динамічність здатна стати підготовчою основою до переходу і організації нової більше централізованої системи управління з набагато більш високим рівнем розвитку елементів;

- флуктуаційна рухливість може під дією навіть випадкових імпульсів гойднутися до подальшого руйнування і деградації.

Виникає необхідність уникнути деструктивної альтернативи. Теоретичний аналіз показує, що для становлення нової стабільної системи економічного розвитку потрібне посилення інтеграційних процесів. Основним регулятивним механізмом подібних процесів є державність, у тому числі і в регіонах. Слід зазначити високу легітимність державної. Створення — під впливом посилення ролі держави — єдиного економічного, інформаційного, правового простору країни, культивування загальнодержавних духовних цінностей можуть стати дієвими чинниками протистояння дезорганізації. Посилення регулюючої ролі держави не означатиме втрату самостійності регіонів. Навпаки, воно надасть спрямованість регіональним тенденціям самоорганізації, допоможе побудувати раціональну ієрархічну систему зв'язку елементів, усуне протилежні тенденції, що руйнують один одного. Впорядкування системи управління дозволить стабілізувати механізм дії основних інститутів економіки, направити в творчу сторону їх функції [4, с.103].

Висновок. Таким чином, державна система не є повною протилежністю системи централізованої. Ймовірно, буде допустимо назвати їх системами парними, за аналогією з парними процесами, протилежно спрямованими векторами розвитку, що характеризуються, але симетричними механізмами, що володіють, дозволяють переходити з одного стану в інший. Найбільш соціально і економічно доцільним на цьому етапі розвитку бачиться не повний, але обмежено централізований варіант управління, оскільки це, по-перше, відповідає «концепції стійкого розвитку»; по-друге, процес центра-

лізації влади безумовно затребуваний у форматі регіонів.

На закінчення можна зробити висновок, що висока динаміка громадських процесів викликає не стільки зміну тенденцій соціального і економічного розвитку, скільки їх переміщення від центру активізації до периферії актуальності. При цьому значна частина проблем, що дають імпульс соціальної (у найширшому розумінні) активності, залишається в межах загального соціально-економічного поля, а, отже, утримується у форматі можливостей внутрішнього управління і облаштування держави на різних рівнях.

Список використаних джерел:

1. Євсюков О. П. Концепція уніфікації державних механізмів щодо забезпечення соціально-економічної безпеки України. Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління, 2018. Вип. 1 (9). С. 124–130.
2. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: монографія / за заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. К.: Ін Юре, 2005. 424 с.
3. Помаза-Пономаренко А.Л. Державне управління територією та регіоном у сучасних умовах: особливості диференціації. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління». 2015. № 1 (12). С. 102–107.
4. Крук С. І. Інституційні сили й інструменти державного управління у сфері забезпечення національної безпеки. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 19. С. 103–105.
5. Кулішенко Т. Ю. Інституціоналізація виконавчої влади в Україні в контексті децентралізації (політологічний аспект) [Електронний ресурс]: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Т. Ю. Кулішенко. – Харків, 2016. – Режим доступу : <http://nauka.hnpu.edu.ua/дисертаціякулішенко-тю.html>.

References:

1. Yevsyukov, O.P. (2018), "The concept of unification of state mechanisms to ensure socio-economic security of Ukraine", *Visnyk natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, vol. 1 (9), pp. 124–130.
2. Panov, M.I. and Gerasina, L.M. (2005), *Polityko-pravovi instytuty suchasnosti: struktura, funktsiyi, efektyvnist* [Political and legal institutions of modernity: structure, functions, efficiency], In Yure, Kyiv, Ukraine.
3. Pomaza-Ponomarekno, A.L. (2015), "Public administration of the territory and the region in modern conditions: features of differentiation", *Visnyk natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, vol. 1 (12). pp. 102–107.

4. Kruk, S.I. (2018), “Institutional forces and tools of public administration in the field of national security”, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19. pp. 103–105.

5. Kulishenko, T.Yu. (2016), “ Institutionalization of executive power in Ukraine in the context of decentralization (political aspect)”, Ph.D. Thesis, Political Science, Kharkiv, Ukraine. available at: <http://nauka.hnpu.edu.ua/дисертаціякулішенко-тю.html>. (Accessed 4 June 2022).